

ÖSSZEROPPANÁS

BURÁNY NÁNDOR

II. Szégyen

44

Mira. Szomorú szemű, jóságosan lágy tekintetű, barna hajú harmincéves asszony. Eljátszotta az életét. Túl korán. Azt hitte, hogy játszik az élettel, s későn döbönt rá, hogy valójában az élet játszik ővele és nem fordítva. Sosem vidám az ilyen fölismerés, és mindig sok sírással jár. Mira is sokat sírt. Azt siratta, ami elmúlt, vagy azt, ami nem jön el?

Az asztalon egy régi, kék színű kekszesdoboz, benne levelek, képeslapok. Odanézek, megértem kérdésem, s elmosolyodik:

— Az este itt volt Anna. Jót derültünk, nézze csak, húsz évvel ez előtt írta ezt az újévi üdvözetet!

Kezembe veszem, nézem, egyik oldalán három szál tulipán, a másikon a címzés és a jókívánság. A gimnázium ötödik osztályába jártak, tizennégy évesek, a háború után a második békés esztendő: Boldog új évet kívánok, s azt, hogy szép sikereket érjünk el az osztály nélküli szocialista társadalom építésében...

— Viccnek jó — mondom, s kíváncsian figyelem, mit mond erre.

— Ez nem vicc. Halálosan komolyan így gondoltuk.

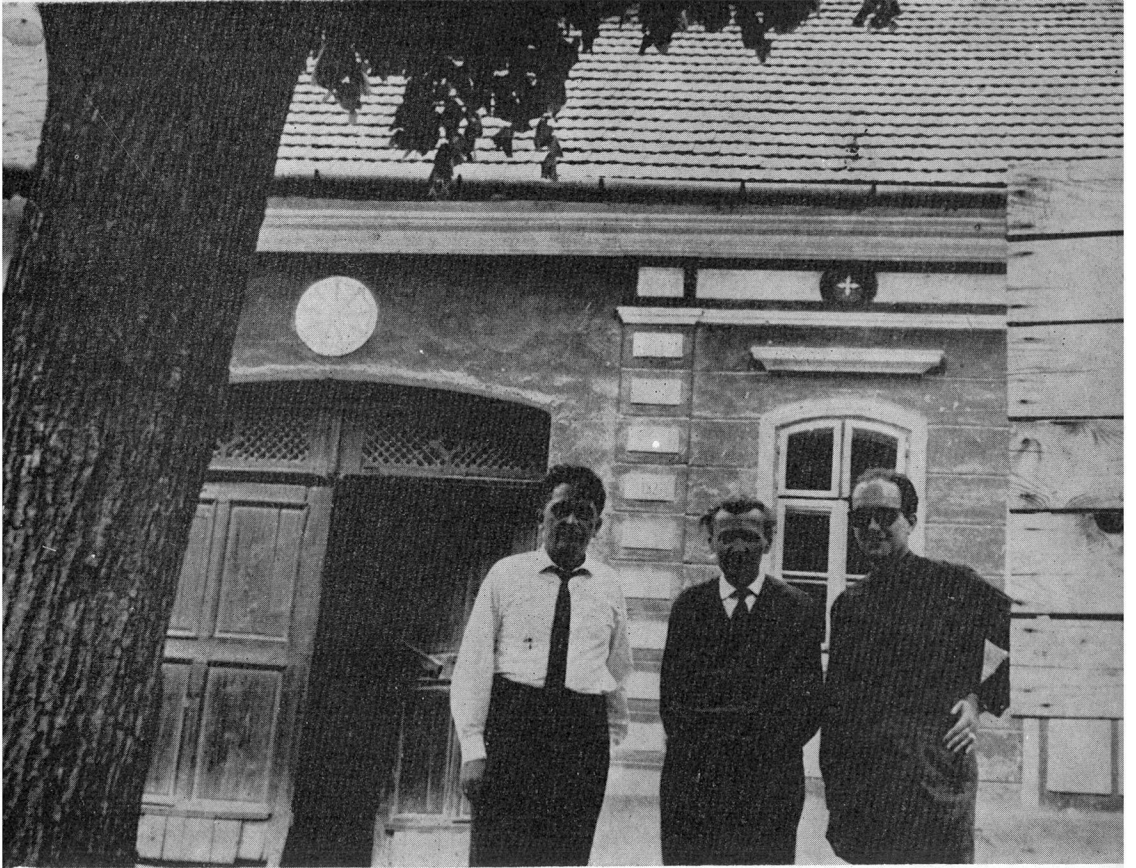
— Nem rossz — hagyom rá, aztán: — Abban az időben én a kisérlettségire készültem, nem írtam újévi üdvözeteket, de ha írtam volna, akkor se kívánok ilyesmit a barátomnak. Milyen messzire voltunk egymástól! S nemcsak térben. Aztán mindig csökkent ez a távolság, ma már ő sem ír ilyen jókívánságokat a barátnőjének. Kinőttük az illúziókat, csak mosolygunk, mikor egy képeslapon vagy a padláson a porosodó, pókhálós gyermekkocsi képében találkozunk velük.

Még nem magyaráztam meg neki, hogy kerülök ide ilyen szokatlan időtájban. Gyakran vagyok a vendége, de hajnalban még nem állítottam be soha. Mutatja a térdét. Be van fáslizva.

— Elestem.

— Hogyhogy, nem értem...

— Egyszerűen. Nem ütött el semmi. Mentem az utcán és...

Fábry Zoltán štosi háza előtt

Megszoktam, hogy mindig meglep valamivel. Mégsem tudom elhinni. Mi oka lehet ennek megint?

— És mit szól ehhez a pszichiáter?

— Azóta még nem voltam nála.

— Jobb is.

De látom, észreveszi és élvezi a zavaromat, tanácstalan dadogásomat, most ő az ura a helyzetnek, takargatja a titkát, játszik velem. Mit tehetek? Jó, hát várunk egy kicsit. Megkínálom, és rágyújtunk még egy cigarettára.

— A bukás utáni napon történt.

Mélyet szív, aztán a kifújt füst mögül várja a hatást.

Örülök, hogy feljöttem hozzá, megszabadultam önmagamtól, nála, az ő társaságában ez mindig sikerül, átmenetileg legalább. Anélkül, hogy szándékában lenne, mégis segít ebben. Ő az, akinek a sorsa számomra az enyémnél is érdekesebb. Magára vonja a figyelmem, sokszor, ha nem is vagyok vele. Most megint nem tudom elképzelni, milyen bukásról beszél. Már régen nem találkoztunk. Szememre veti:

— Igen, én itt életveszélyben vagyok, s meg sem látogatsz!

— Nos, már alig látszik a kötés a sötét harisnya alatt. — Nyugtatom én is, játékból. Szép a lába, még így sötét harisnyában sem vastag.

Tudom, hogy mese az egész. Teljes igazság, őszinteség, ugyan hol vagyunk? Igaz, hogy csak az menthetne meg, szabadítana fel, de hát arra én is képtelen vagyok. Tehát nincs mentség és nincs szabadulás. Ülök a zöld bársony huzatos fotőjben, beleveszve, belesüppedve a tehetetlenségbe. Ez az alkalom, ez az asszony megint jó arra, hogy megmeneküljek önmagam elől. Mikor az utcán voltam, egyedül, s megláttam az ablakából kiszűrődő fényt, megörültem. Pedig tudhattam volna, hogy ez nem szabadulás, csak menekülés. Utána megint ki kell mennem az utcára, megint egyedül maradok önmagammal, s újra kell kezdenem; reggel ezt az alkalmat, ezt az esélyt mégsem szabad elszalasztanom, ez jóvátehetetlen mulasztás lenne, nem tudnám magamnak megbocsátani. Ha sikerül, utána sosem kell menekülnöm többet.

Ki tudná ezt most megfejtteni, és miért érdekel egyáltalán: a szép cseres sárgadinnye szagára gondolok, ahogy föl-vágjuk este, vacsora után, a föllocsolt udvarra kitett asztalon, vagy ahogy válogatom a bosztánföldön az érettjét, úgyelve, nehogy eltapossam a dinnyeszarat. Erre kellett mindig vigyázni nagyon.

Mirának igaza van. Ha hallgat is, megértem, érzem, hogy nekem egy szavam sem lehet. Ismerem az életét, tudom, mi minden ment keresztül, mellette látom, hogy én igazán nyertem, sokat nyertem. Apja partizán, el is esett a harcokban, utána az anyja mindenestül a mozgalomnak adta magát, a gyerekeivel alig törődhetett; igaz, mindegyik egyetlenemet végzett, de a háború előtt gazdagok voltak, ami a jólétet, a kényelmet illeti, a régi rendszer nekik kedvezőbb lett volna, mégis az új mellé álltak. A gyerekek is.

Mikor én azon szörnyülködtem, az utcamegbízottak hogy maszírozák az apámat a beszolgáltatás meg az adó miatt, ő tizenöt kilométereket is gyalogolt a hegyekben, hogy megszervezen egy-egy akciót.

Sosem találtam a helyem. Talán sosem éreztem fenntartás nélkül jól magam sehol. Mindig bántott valami. Az utcánkban a parasztok úgy beszéltek az ismerős kommunistákról, hogy:

- Mind fel kellene ezt akasztani!
- Nem szeretett ez egy se dolgozni soha!
- Éhenkórász ez mind!

Ezt hallottam napról napra. Az iskolában az ellenkezőjét nevelték volna belénk. Kinek higgyek, az apáméknak vagy a tanítómnak? Úgy éreztem, a parasztok is igazságtalanok, egyoldalúak, eltúlozzák a panaszokat és vádakát, hiszen az eszmék, amelyekről az iskolában tanultunk, szépek voltak és igazságosoknak tűntek.

Később, mikor felvettek a pártba, s aztán gyorsan tagja lettem a fővárosi pártvezetőségnek, azok közé az emberek közé kerültem, de már egy megváltozott időben, akikről a gyepszéliak, akikhez ragaszkodtam, akikkel sokban azonosítottam magam, gyűlölettel és megvetéssel beszéltek.

Most együtt dolgoztam ezekkel az elvtársakkal, szerettek is, gyorsan karriert csinálhattam volna. De nem vette be őket a gyomrom, nem tudtam lenyelni a szellemességeiket. Dicsekedve mesélték hőstetteiket, hogy húzgálták ki a parasztoknál a szalmakazal alól a hízókat. A beszolgáltatás idején mint SZKOJ-isták kaptak ilyen feladatokat. Ez is egy próbatétel volt. S aztán úgy mesélték, mint nőügyeiket a henegeő kamaszok.

Ültem köztük, hallgattam őket, nem szóltam közbe, nekem ilyen hőstetteim nem voltak, nem értették a hallgatásomat, meg-megkérdezték, mi bajom van.

Ők a felhőkben jártak, a gyepszéli parasztok meg nem tudtak kicammogni a végtelen sárból? Van-e egy köves, aszfaltos ut, ahol járhat az ember anélkül, hogy besározná a cipőjét?

Míntha ma mosta volna, tisztán fénylik a barna haja, semmi zavar a tekintetében, megnyugtató szelídséggel ragyog a szeme. Ha itt vagyok veled, ha nézhetem ezeket a szemeket, egyszerre biztonságban érzem magam.

— Hogy nem alszik már ilyenkor? — nézek kérdően az órára. Nem tudom, mi legyen velem, nem tudom, miért vagyok itt, s mióta följöttem, állandóan azon rettegek, hogy most már illene, hogy elmenjek.

— Tudja, hogy nem bírok aludni — válaszolja, s hegyi patakok tiszta vize csörgedezik a hangjában —, aztán van egy sürgős munkám, gondolom, befejezem. Az új szálloda fűtési rendszerét készítem.

Egy tervezőirodában dolgozik, osztott lakása van, s azt hiszem, még nálam is szerencsétlenebb. Egy éve, hogy elvált a férjétől, a válás után egy hónapra egy barátnőjéhez születésnap mulatságra volt hivatalos, közben az intézetben a pártértekezlet tovább tartott, mint gondolta. Mit tegyen? Szót kér:

— Elvtársak, én a párt miatt elvesztettem a férjem, most engedjétek meg, hogy elmenjek . . .

— Menj csak — s nevettek rajta.

Azt mondja, a férjét saját magánál is jobban szerette. Az anyja ellenezte a kapcsolatot, a házasságot is. Annak lett végül igaza? Kínosak, fájdalmasak voltak a válás előtti hetek, napok. A férje állandóan részeg, s egy hajnalban a kiabálásra összefutó szomszédok előtt

a kép: az asszony fekszik az ágyban, a férje meg a tarkójára szorított revolverrel faggatja, hogy mondja meg, ki a szeretője.

Tizenhat éves, mikor beleszeret a tíz évvel idősebb férjibe, rögtön feleségül akar menni hozzá. Ez az egyetlen vágya, abbahagyni az iskolát s csak vele lenni folyton. A politikai munkásnyának nem sok ideje jut a gyerekekre, a negyvenes évek végén vagyunk, de mikor a lánya terveit hallja, kegyetlenül beleveri a fejét a falba.

Az ember nemrég újra nősült, az asszony még visszavárja? Néha, mikor mondogatom neki, hogy majd visszajön az még, tiltakozik, hogy nem, csak azt ne, soha többet. De aztán elpityeredik. Mikor férjhez ment, tagja lett az egyetemista vezetőségeknek, bevásárolták a pártfórumokba, képviselő-testületekbe. Mindenre jutott ideje, csak a családjára nem. Úgy érezte, nem maradhat el egyetlen konferenciáról sem.

Egy olyan társadalom nevelte, amelyik áldozatot követelt, a közügyekért való teljes odaadást. S most olyan társadalomban él, amely nem követeli meg, sőt nem is tűri el az áldozatot.

— Nem szörnyű így egyedül?

— De. Borzalmas.

— Miért zárkózik el a társaságtól?

— Tudja, hova vezet az? Az ember váltogatja, s közben mindig lejjebb zuhan.

Példákat mesél. Harminckét család lakik a házban, közülük egyetlen él normális életet. A többiek... A fölötte lakó asszony most ment férjhez tizennegyedszer. Mindegyik férje veri, havonta egyszer a mentők viszik be. „Nézzék, hogy összevert — fordul a teraszon bábáskodók felé — muszáj, hogy nagyon szeret!” Egy másik asszony a fiával él egy padlásszobában, a pincelakásban három öregasszony iszik folyton, az első emeleti lakásban egy özvegyasszony sűrűn váltakozó albérlőinek kínálja a nemi élet gyönyöreit...

Nemsokára virrad, s még semmit sem aludtam, ebből most már úgysem lesz semmi, mégis menni kellene, nem maradhatok tovább. Ez is neveletlenség volt.

Egyszerűen nem értem, miért tűri ez az asszony, hogy így terrorizáljam. Nem tettem neki semmi olyat, amiért hálával tartozna irántam, ismeri a helyzetemet, tudja, hogy nem is várhat tőlem semmit. Első találkozásunk alkalmával, a Szerb Kávéházban vacsoráztunk, két üveg sör mellett egyszerre elmesélte egész életét. Megijesztett a bizalma. De nagyon jólesett. Minden fehér ingem piszkos, zoknit sem mostam már két hete. Felhívnam telefonon a feleségem, de félek, hátha nincs otthon. Veszettül viszketni kezd a köldököm körül, úgy, mint mikor gyermekkoromban mocorogni kezdett a bolha — a disznóakol körül szedtük össze — a gatyakorcban. Nincs kedvem kimenni a hidegbe. Mit szólna, ha most megkérném, engedje meg, hogy itt aludjak nála? Igaz, csak egy rekamié van a szobában. Ha most egy tiszta asszonyt magamhoz szoríthatnék! Honnan van az, hogy szegénylős az ember? Mennyi mindent csak azért nem csináltam az életben, mert szégyelltem, féltem, hogy kinevetnek, és mennyi minden megtörtént velem, amit aztán szégyelltem, amitől féltem, hogy majd kitudódik, s nevetséges leszek mások szemében.

Ügyszólván állandóan mozgásban voltam, mindig és nagyon gyorsan újabb és újabb társadalmi rétegekbe kerültem, nem volt időm, hogy elsajátítsam szokásaikat, modorukat, erkölcsi felfogásukat. Örökös bizonytalankodás. Örökös félelem. Belefárad az ember, elfásul, eltompu, s ilyenkor nem képes felmérni, áttekinteni az utat, amit megtesz, egyszerűen úgy érzi, képtelen szilárdan megállni, képtelen élni.

Az apámnak sosem voltak ilyen gondjai. Rengeteget és szakadatlanul dolgozott. El sem tudom másként képzelni, csak munka közben. Szedjük a kukoricát, ő két sort hajt, én egyet, mégis nagyon elhagy. Egész nap tartja ezt az iramot, s ki sem fárad. Volt egy bátyja, csavaros eszű, tréfás kedélyű, fáradhatatlan szorgalmú tanyai paraszt, az első világháború idején mint tengerész valahol az Adrián hajóztatott. Mind a hat gyereke paraszt marad, befogja őket a munkába, s mire megnősülnek, mindegyiknek vesz tanyát földdel. A háború alatt, a beszolgáltatás idején senki sem tudott túljárni az eszén, hiába örködött ott a cséplésnél az ellenőr, a mérésnél csak becsapta. Folyton spekulál. Élelmes, nyugtalan. A tanya mellett szőlőskert, s benne néhány olyan tőke is, amelynek a vesszejét még állítólag a tengerentúlról hozta, magtalan mazsolaszőlő. Büszke erre, senkinek sincs ilyen a környéken. Szeret iszogatni, sokszor látom beszíva, ilyenkor rendszerint az asszonyokról beszél, meg-megpödrí a bajszát, csipkelődik, kíméletlen, de ha visszavágsz, nagyon könnyen megsértődik. Piros, borvirágos az arca. Egy nap a lányánál dolgozik — annak negyvenégyben tűnt el a férje —, hordja ki a ganét a földekre. Ebéd közben rosszul lesz, mintha megakadna a torkán a falat, ledől az ágyra, s föl sem kel többé. Sosem betegeskedett, még panaszkodni sem hallottuk.

A gyerekei már nem maradnak kinn a tanyán. Kettő negyvenötben amerikai fogságba esik. Írnak haza, érdeklődnek, milyen a világ erre, hogy fest a kommunizmus, merre vegyék a fogolytáborból az irányt. Az egyik hazajön, a másik, az idősebb nyugat felé indul. A tanyai parasztgyerek nekivág a nagyvilágnak. Előbb Angliában, Dániában dolgozgat, aztán Amerikában, Kanadában tartózkodik. A másik fiú hazajött. Egészséges emberek, nyugodt az álmuk, nem kínozzák őket rémképek. Nekem meg reggelenként, ébredés előtt, félalomban mindig megjelenik a balta, nem tudni, honnan, ki hozza, csak látom, ahogy lecsap — oldalt fekszem — a pizsamakabát gallérja és a hajam között a nyakamra. Gyermekekoromban csodáltam a cigányokat, a szőlő végében, a füzes mentén állt a nyárfasor, éles fejszéikkel nekiálltak egynek-egynek, s egykettőre kidöntötték, így sújt le a nyakamra is a balta, nem fáj, nem is bánt, inkább élvezem ezt az ébredés előtti szertartást. Talán azért, mert ösztöneimmel érzem, hogy ez már az ébredést jelenti, vége az éjszakai álmatlan vergődéseimnek.

Nagy reményekkel jöttem az egyetemre. Aztán: hónapos szoba, menzák, nyugtalanság. Az első év vége felé megkezdődik az agitáció a munkaakcióra, talán tizenketten vagyunk a csoportban, és senki sem akar jelentkezni. Az újságok azt írják, hogy mindenfelé lelkesen és tömegesen jelentkeznek a fiatalok. Autóutak, vasutak, gyárak épülnek. Egy szerb fiú vezeti a megbeszélést, mindenki magyarázza neki, hogy miért nem mehet, családi és egyéb okokra hivatkoznak, unom

ezt a kétszínű játékot, undorodom tőle. Mire rám kerül a sor, egyszerűen azt mondom: Én nem akarok menni!

— Éppen ez hökkentett meg engem, pontosan ez az, ami miatt hívtalak! — magyarázza kemény hangon egy szúrós szemű fiú ötvenkettő májusában, miután maga elé rendel egy pici irodába, ahol, be kell vallanom, félttem tőle, csak egy asztal, két szék az ablaktalan helyiség berendezése, az ajtó üvegén csomagolópapír, kívülről nem lehet belátni, fönn egy szál dróton villanykörte világít, így folytatja: — Ma reggelre valaki ellenséges érzületű föliratokat ragasztott ki a folyosó falára, s a te határozott visszautasító kijelentésed kapcsán felmerült a gyanú, hogy...

Szólni akarok, de a fiú, az egyetemistaszövetség egyik vezetője megmutatja noteszét:

— Látod, mindenkinél van valami bejegyzés, magyarázat, de a te neved mellett semmi, csak az a három szó. — Nézem, milyen csontos a keze feje.

— Mi közöm nekem a plakátokhoz — próbáltam háborogni, de határozatlanul. Nyugtalanított, megijesztett az összefüggés.

Fölemelte ujját, türelemre intően és figyelmeztetően, éles arcvonásait még szigorúbbnak láttam:

— Azt majd még meglátjuk. Tudod, én elvégeztem a belügy nyomozóiskoláját, gondolom, hallottál már róla, és azért is akartam veled beszélgetni, hogy tisztázzuk a dolgot, őszintén mondom — lágyult el —, én sem hiszem, hogy igaz lenne...

Aztán megkérdezte, miért nem akarok önkéntes munkára menni. Láttam, nincs menekvés, nekem is magyarázkodnom kell, de sehogy sem ment, nem volt hozzá kedvem. Tartott egy előadást arról, hogy most értünk a nagy nehézipari létesítmények építésének utolsó évébe, hogy minden erőnket erre kell összpontosítanunk, szól a külföldi nyomásról s hogy csak saját erőnkre támaszkodhatunk. Én közben haza-hazagondolok, tudom, hogy sokba kerülök apáméknak, s most még egy hónapot, épp a legnagyobb dologidőben, nem segíthetek nekik. Mégis úgy látszott, el kell mennem. A csoportból közben néhányan megpuhultak s jelentkeztek. Rámenősebb lett az agitáció. A vezetőségből jelentkezett néhány idősebb, beteges elvtárs is, őket példaként emlegették: „Látjátok, ők betegek, mégis az elsők között vannak!” Valóban így volt, de az indulásnál hiába kerestük őket. Otthon maradtak. Néha úgy éreztem, hogy beugrottam, fölültem annak a nyomozóiskolát végzett havernak, bántott, hogy a barátai között aztán elhencegphetett vele, hogy rámiesztett. De vegeeredményben kellemesen múlt el az az egy hónap a porcelángyár építésénél, nem volt túl nagy a tábor, közvetlen légkör alakult ki. Kétheti ott-tartózkodás után, mikor délben munka után felsorakoztunk, hogy megyünk a táborba ebédre, annyira tűzött fölöttünk a nap, hogy nem bírtam ki, összeestem, s úgy vitt be az orvosi rendelőbe egy bajszos, mindig dörnyögő fiú a vállán, akár egy zsákot. Akkor este kitüntettek, a szokásos zászlóbevonási szertartást én végeztem el. A parancsnok igazán nagyszerű ember, a helyettese is, meg a nyomozó is, aki állandóan a konyhán dolgozott, mindannyian hangoztatták, hogy teljesen megváltozott rólam a véleményük. Azt hitték, hogy megrögzött reakciós vagyok, s félték, hogy majd sok baj lesz velem az egy hónap

alatt, és most meglepve látják, milyen becsületesen végzem a munkám. Többször is figyelmeztettek, hogy pihenjek is, ne dolgozzak annyit. Ez is elkészerített. Valóban így van? Mindig későn jönnek rá az emberek, hogy igazságtalanok velem szemben, bántanak, elítélnék, aztán beismerik, hogy tévedtek, de rajtam ez már semmit sem segít. Akkor a munkaakción hagyott ott egy lány. Nem veszünk össze, vacsora után egyszerűen nem velem, hanem egy másik fiúval ment sétálni. Ennyi az egész, meg sem kérdeztem tőle, miért van mindez. Megérte ez az egy hónap, mégis jó visszagondolni azokra a napokra. Hazainduláskor kéthetes ingyenes üdülést kaptam jutalmul az Avalára, nem fogadtam el. Makacsságból, önféjúségből utasítottam vissza, pedig ment egy földrajz szakos főiskolás lány is, akivel szerettem volna együtt üdülni.

Erős tél. Kémény. Nem fűtök. Újév körül nagyon köhögök. Jég-hideg szobában ing nélkül alszom. Megint egy dolog, amit szégyenlek: nincs pizsamám. Pizsama? Ott, ahonnan jövök, nem tudták, mi az, abban az ingben aludtak, amiben nappal dolgoztak. Mikor kikerültem innen az újabb környezetbe, láttam, hogyan élnek mások, titkolnom kellett, takargatnom ezt is, nehogy kinevessenek. Emlékszem, már nagy gyerek voltam s még mindig nem ágyban aludtam, este a kemence mellett összefordítottunk két karosszéket, kimentem, s a gangból behoztam a darás láda tetejét, ráhelyeztem a székekre, aztán erre jött a duci, a kabát, hogy ne legyen nagyon kemény. Külön szobában, egyedül nem merem volna aludni, akkor is mindig félttem, mikor este ki kellett mennem a sötétbe a láda tetejéért. Talán normális lenne, hogy még büszke is legyek arra, hogy sikerült kijutnom ebből a — így mondjuk — primitív életmódból, hogy ma elértem, amit más ember elérhet, módom van rá, hogy úgy éljek, ahogy általában a kultúremlők élnek. Mégsem nyugtat meg, inkább zaklat, marcangol ez a tudat. Elkészerít. Nincs önbizalmam. Nem becsülöm magam. Ha valami nagyobb dolgot határozok el, előre tudom, hogy semmi sem lesz belőle. Le se szarnám az ilyen embert, amilyen én vagyok. Önmagammal szemben sem tudok maradéktalanul őszinte lenni, ha bíró lennék, önmagamat kellene a legszigorúbb ítélettel sújtanom. Megszomjazok. Kiszáradt a szám. Gyermekkor: a csordakútnál, a bikaistálló előtt — a nagy vályúban meztelenül fűrődtek a csordásgyerekek — odahajolok a kút vastag vascsövéhez, odatartom bal tenyerem a kiömlő víz alá és a kánikulai délben szűröcsölöm, falom. Kimegyek a fürdőszobába, megnyitom a mosdó fölötti csapot, s mikor már jó hideg folyik, akkor hajolok most is úgy oda, és iszom a tenyeremből. Otthon is így szoktam esténként, mikor már mindenki alszik a házban. A pohárból nem esik jól a víz. A szemeszteri szünetben hazautaztam. Szédélgés. Magas láz. Etvágytalanság. Röntgen, tüdőbaj, kaverna, orvosságok, két műtét. Sosem lesz belőlem többet egészséges ember. Fanyar humorral biztattak: Csak az első tíz év nehéz ebben a betegségben. Szanatórium, aztán megint az egyetem. Érdemes?

Almatlanság, morfiuminjekciók, orvosi tanácsok, ellenőrző vizsgálatok, gyanús leletek. Egy este. Egy asszony. Először látom. Nekem esik, ölel, csókol, harap. Második, harmadik este. Félek, nem merem neki megmondani, hogy beteg vagyok, mi lesz, ha emiatt szakít ve-

lem. Tudhattam volna ezt előre. De hát mit tehetek? Megmondom neki, s kérem, ne haragudjon rám, hogy nem közöltem vele mindjárt első este, csak mosolyog, hogy ő ezt már tudja rólam, s egyáltalán nem zavarja a betegsége. A folytatás? Ezt megint el kell ásnom. Soha senkinek nem fogom elmondani. Kinevetnének, lenéznének, megvetnének. Így csak én teszem ezt önmagammal.

De akkor visszajött az életkedvem.

Oklevelet szereztem, munkába álltam. Lelkesedéssel dolgozom. Párizsi kirándulás. A belügy nem akar útlevelet adni. Fellebbezek. Aztán sikerül. Bámészkodom a Concorde téren, a Szajna-parton. Kell hogy legyen az ember életében valami, ami leköti az idejét, eltereli a figyelmét önmagáról. Habár lehet, hogy ez nagyon embertelen álláspont. Olyan, mintha állandóan mákonyt szedne, mindig nagyobb adag kell, s a végeredmény nem kétséges. A munkával is így valahogy vagyunk, végül kimerül, kidől az ember, s nem segít rajta semmi.

Megkérdezem, mikor lesz kész az új szálloda, mennyit kap a túlórásért, mikor költözik már új lakásba. S ahogy mesél — még mindig hihetetlen üdösséggel —, azon gondolkozom, miért kérdezem tőle mindezt így, hajnalban. Mintha csupa olyan dolgok lennének, amelyeket most mindjárt meg kell beszélni. Pedig csak időt akarok nyerni.

— Főzők egy erős kávé, jó? — ajánlja, s föláll, hogy a konyhába menjen, kísérem a mozdulatát, aztán szomorúan nézek vissza az üres fotóbe, gyerekkoromban éreztem ilyet, mikor kiröppent markomból a szalmakazalban rostával fogott kismadár.

— Maradj — kérlelem, de meglepődöm, amiért egyszerre letegeztem. — Megyek most már — hazudom, és végtelen vágyat érzek, hogy a kezét megszorítsam legalább. Nem merem rászánni magam. Felőtt embernek számítok, s most ezzel magam előtt is nevetséges vagyok, de félek, hogy minden közeledési kísérletemmel csak elijeszteném magamtól. Ülve maradok. Nézem, hogy kimegy a konyhába, közben bekapcsolja a villanymelegítőt.

Egyedül maradtam a szobában. Egy szekrény, egy kaucs, három fotó, egy asztal, könyvespolc, rádió, lemezjátszó. Van egy lemeze, szeretem hallgatni, odamegyek, s a rádió melletti dobozban keresgélem: Camus beszél a Fekete Orpheusról. A rádión egy képtartóban az apja képe. Magas kopasz férfi. A szeme, a tekintete — az ilyenre azt szoktuk mondani, hogy jó ember volt. Egy szerbiai városban néptanító. Kommunista. Gazdag lányt vesz feleségül, s azt is magával ragadja, beviszi a mozgalomba. Mikor elesik, az asszony nemcsak a gyerekek nevelését vállalja egyedül, de politikai szerepét is. Egy éjjel, mikor hazament, az asztalon nagy fehér papírlapot talált, a gyerekek azt írták rá: „Anyu, mi vártunk vacsorára, de ma ismét hiába, csak nem jöttél, hát mi elmentünk a mennyországba...”

De a gyerekek is, főleg Mira, a legfiatalabb lány, követték a példáját. S itt most, amíg várom, hogy megfőzze a kávé, muszáj megint arra gondolnom, milyen messze voltam én akkor a párttól. De tettem róla? Azok az emberek, megnyilvánulások, jelenségek, viszonyok, amelyeket azonosíthattam vele, számomra annyira visszautasítóak, embertelenek voltak, annyira olyannak tündek, hogy nem kívántam, nem tudtam elképzelni velük a közösséget. Kerületi és utcaleg-

bizottak, harisnyabónosztás, beszolgáltatás, kollektivizálás. Hogy beszéltek róluk?

A kerületi megbízott, szerb volt vagy orosz?, Borónak hívták, nagy örömmel jelentette be egy este a második kerületi otthonban: „Ember-ek, ma este nagyon nagy örömhírt hozok!” Már előtte való nap úgy hívogatták össze a parasztokat, hogy jöjjenek, nagyon fontos dologról lesz szó, nem tudják, hogy miről, de nagyon fontosról. A teremben türelmetlenül várták, hogy mi lesz az a nagy örömhír. Azt remélték, hogy a beszolgáltatást vagy az adót csökkentik. Boro körülnézett a fülüket hegyező öreg parasztok között, aztán folytatta:

— A beszolgáltatási versenyben a mi kerületünk nyerte el a vándor-
zást. A második kerület a legjobb!

Az embereket mintha leforrázták volna:

— Ugyan eredj az apád f...ba — hajoltak össze itt is, ott is ki-
ábrándultan.

Az unokabátyám, aki az angol fogságból hazajött, egy maximumos, kuláknak minősített gazda lányát veszi feleségül. Összel tartják a lag-
zit. Újbor. A kukorica leszedve. Igaz, ennek jó része a lányos háznál
még kinn hever a tanyaudvaron. Reggelig tartana a mulatás, de virra-
datkor megérkeznek a leltározók. Jönnek lefoglalni a tanyát. Az itte-
niek észbe kapnak. Asztalhoz ültetik a hivatlan vendégeket, s amíg
ezek a maradékban lakmároznak, a fiatal pár meg a násznép kinn
befogja a lovakat, felpakolja a kocsira és viszi a vőlegényes házhoz,
amit lehet. Mentik, ami menthető. Az öreget elviszik egy messzi vá-
rosba, ott hal meg a börtönben.

A fiatalok, Kovács István meg felesége, bérelnek egy tanyát, ott
kezdik az együttes életet, velük özvegy anyjuk, aki összeroppan, ágy-
nak esik, tíz évig nyomja az ágyat, úgy kell emelgetni. Megváltozik
a helyzet, a politika. Visszakapják a tanyát, a földet is. Sokat dolgoz-
nak, jószágot nevelnek, ahogy mondani szokás: szépen összeszedik
magukat. Mintha közben semmi sem történt volna. Szenvedés. Ret-
tegés. Bizonytalanság. Elfelejtí az ember? Új bajok, új örömek jön-
nek, nem érkezünk a régieken rágódni. A városban vettek házat, nagy
összkomfortos lakás, vízvezeték, fürdőszoba. Azt lehet mondani, min-
denük megvan, nem tudják, mi az anyagi gond. Két gyerek: egy fiú
és egy lány. Jó... Az apjukat elvitték. Egy ember meghalt a börtön-
ben. Ártatlanul? Egy kulák. Ezt az egészet így nagyon könnyen ei-
lehet intézni. „Nagy valami, majd még sajnáljuk is! Nem? Osztály-
ellenség.” És folytathatjuk tovább a gondolatot: Ó is kizsákmányolta
a szegény napszámosokat. Azoknak a zsirjából szedte össze a gazdag-
ságát, azoknak a verejtékéből gyarapította tovább...

Hol az igazság?

Sokat vitatkoztam magamban ezen. Kérdeztem: így kellett ennek
lenni? Hivatalosan talán tisztázódott is a dolog. De önmagunkban?
Nehéz helyzetben volt az ország, szükség volt a gabonára, a pénzre
is, aki viszont nem teljesítette kötelezettségét, azzal nem lehetett te-
ketóriázni. Forradalom. Proletárdiktatúra. Ez igaz. Ez az elmélet. De
hogyan valósul meg, hogyan torzul el ez a gyakorlatban, s éppen az
eltorzulások követelnek sok, fölöslegesen sok áldozatot. Hogy lehet
ilyen esetekben elkerülni a személyi bosszút, a visszaéléseket, amelyek

számtalan esetben kifejezésre jutnak, s amelyek megcsúfítják, beszennyezik a legszebb eszmét is?

Az unokafivéremnek ez az életútja, apósának tragédiája évek óta bennem él. Talán sosem tudok megszabadulni tőle. Pedig sosem láttam az öreget, csak hallásból ismerem. És végeredményben, ez csak egy eset. Igaz, nem egy közönséges eset. Már a folytatása miatt sem. Mikor már egyenesben voltak. Talán el is felejtették a fájdalmakat, az asszony megbetegedett. Kihívták az orvost. Az — egy öreg, de nem becsült orvos — dörmögött egy kicsit, hogy miért hívják közönséges grippe miatt is, aztán kiírt egy doboz aszpirint. Két napra rá, éjjel az asszony fölébresztette férjét, hogy rosszul érzi magát. Fél óra múlva meghalt.

Órára nézek: három elmúlt. Fönlállok megint, nyújtózom egyet, ropgatatom a csontjaim.

— Mindjárt kész — szól be Mira a konyhából. — Nem is kérdeztem... vacsoráztál te?

Az ablakhoz lépek, kinézek az utcára. Csöndes, kihalt. Elaludt a főváros. Talán két óra még és elkezdenek csörögni az ébresztőórák. Aztán álmosan, ásítózva megindulnak a pizsamás emberek a fürdőszobába, zuhognak a víztartályok. A megszokott békés reggel életrit-musa. November huszonhanyadika is van? Akkor, huszonkét évvel ezelőtt, azon a szörnyű éjszakán is így szitálhatott a havas eső...

Mintha most virrasztanám át azt az éjszakát, amit akkor a gyermekek nyugodt álmával átaludtam. Honnan is sejthettem volna, hogy mi történik a volt szálloda pincéiben és a folyóparton, a lövészárkok mentén. A környéken lakók hallották az éktelen jajgatást, a fájdalmas nyögéseket, a sivalkodást, a lövéseket, de később sem mertek róla senkinek beszélni. Hordtam tovább a nagybátyámnak az ebédet, de még sokáig nem tudtam semmit arról a szörnyű éjszakáról.

Mira behozta a kávé. Ahogy elém tette, egymás szemébe néztünk, s a tekintete most is olyan megnyugtatón és bátorítón hatott, mintha csak kínálta volna magát.

Elhatároztam, hogy felteszem neki mégis azt a kérdést, amely már régóta kínoz. Előbb azonban megkértem, hallgassuk meg a Camus-lemezt.

55

Illatos kávégőz. Camus rekedtes hangja. Csordultig vagyok szorongással.

Keresi a tekintetem. Van benne valami a francia nők bájosságából.

— Ugye szép? — kérdezi mosolyogva, de ha nem is látnám az arcát, hangjából érezném, hogy kacér mosoly kíséri. Honnan van ereje ennyi bukás után? A válasz helyett ezt kértem tőle:

— Kitől örökölte ezt a vitalitást? — Zavaromban megint hol tegezem, hol magázom.

Tisztában van velem, mit jelent ez neki, s csak ennyit mond, egyet bólintva hozzá:

— Ez a szerencsém.

— Ez többet ér, mint száz pszichiáter — mondom irigyen.

Tudtam, hogy ezt nem hagyja rám. A pszichiáterről már le akartam beszélni, de nem sikerült. Ragaszkodik hozzá. Azt mondja, mióta oda jár, sokkal jobban érzi magát, az altatók és csillapítószeresek is hatásosak.

— Tudok én az ellen jobb orvosságot is!

— Mi ellen?

— Az álmatlanság, a nyugtalanság ellen.

Élveztem a helyzetem. Én, aki magamat sem tudom eligazítani, most másoknak adok, osztogatok apai tanácsokat. Az ember szereti megjátszani az egészséges, bölcs, áldozatkész polgárt.

— Á, jó ez nagyon — ellenkezik —, nem tudja maga, hogy néztem én ki, milyen sovány voltam.

Kiissza a kávé, aztán rágyújt. Elfújja a gyufát, majd mintha nem akarná folytatni ezt a témát:

— Nem is mondja, hogy jó kávé főztem — hanglejtésében, színében bújócskát játszott a szemrehányás.

— Jaj, nagyon finom, de hát már annyiszor dicsértem, hogy gondoltam, fölösleges.

Tovább akar játszani:

— A dicséretből sosem elég!

— Nézze — szóltam nagyon komolyan —, egy forradalmár ilyen nem mond. Ez már a pszichiáter hatása. És biztos lehet benne, hogy nála és a tablettáinál is többet ér este, lefekvés előtt néhány baráti szó, amely nem más, mint kinyújtott kéz, felkínált barátság...

Nem tudtam befejezni a gondolatot. Éreztem, hogy szavalok, szónokokok. Ezt pedig magam sem szeretem hallgatni. Lopva néztem rá. Enyhe fölénnyel mosolygott vissza. Láttam, egyezik velem. Aztán:

— Tudom én azt, de hogyan?

Nem tudtam tovább mit kezdeni a gondolattal.

— Mikor volt itt a Saveta? — ez a cigányasszony, aki mosni, takarítani jár hozzá. Olyankor délután összejön a házból minden boldogtalan özvegyasszony, feketéznek, felforgatják a csészéket és Saveta jósolja nekik a jövőt.

Kifogytam minden témából? Zavaromban a csipke asztalterítő szélét sodorgattam. Emlékszem rá, már gyermekkoromban — otthon még hagyján, de vendégségben is —, ha asztalhoz ültünk, egykettőre fonogatni, kötözgetni kezdtem az asztalterítő rojtját, s ezt nyilván nem lehetett a jólneveltséggel magyarázni. Ma is sokszor rajtakapom magam, hogy ezzel szórakozom, próbálom leplezni a zavarom. Magamhoz húzom a kezem, mindkét karom a fotój karfájára helyezem. Lejárt a Camus-lemez.

— Végtelen sokáig tudnám hallgatni — mondom, újra nekivágva. De sehogy sem megy. Vizsga előtti szorongás: rövid az idő, nem érkezek az egész anyagot átvenni. Most is kegyetlenül múlnak a percek. Mióta itt vagyok már! És hanyadszor! Készülök, készülődök, és nem tudok, nem merek közel kerülni hozzá. Egy kérdést nem merek föltenni neki. Túl nagy a kockázat. A kísértés is. Hátha megharagszik, megsértődik, s oda a barátságunk. A halásznak vagy hajósznak, aki mindig csak a part mellett evezget és nincs bátorsága nekivágni a nyílt tengernek, mi lehet a sorsa? Mikor először voltam szerelmes, akkor ügyetlenkedtem így.

Ilyen lenne az alkatom? Majdnem félek, hogy beteg vagyok. De nem, hát ez előtt, más asszonyokkal egészen más volt. Talán annál rosszabb: ezzel kezdődik az öregség. Hanyadszor találkozunk már, mindig kedves, senki sem volt ennyire nyílt és őszinte hozzám, mint ő, már az első alkalommal. Talán ezzel is ijesztett meg. Egyszerre olyan sokat adott magából, hogy nem merem kockára tenni. Ez lenne a taktikája?

Újévre Görögországba készül, csoportkirándulás. Erről a tervekről mesél. Nem tudom kísérni. Ki-kihagyok. Ha visszakérdezne, szegyenben maradnék. Mesél, és nem sejtí, miről gondolkozom, mi bánt, mi az, amit nem tudok megfejteni. Hogy torpantam így meg nála? Ha itt vele nem tudok őszinte lenni, mi lesz az igazsággal reggel, amikor a bőrömet viszem a vásárra? Elvirával, a német asszonnyal egészen másként ment. Egy éve ismertük már egymást, naponta találkoztunk, aztán egy délelőtt a klubban megmutatta, hogy vett két jegyet az olasz középkori zene hangversenyére, van-e kedvem eljönni. Művelt asszonynak tartottam, örültem, ha a társaságában lehetek, már kisgyerek korában kezdtek vele taníttatni a nyelveket, illemszabályokat, a háború alatt került ide, itt is maradt, egy partizántiszt vette feleségül, három gyereket szült. Most, hogy felkínálta a jegyeket, egy kicsit mintha zavarba jönne. Szükségesnek tartja, hogy megmagyarázza: mindig két jegyet vesz, s akkor hol az egyik, hol a másik barátnőjét hívja el, a férjével nem megy soha hangversenyre. En sem a hangverseny miatt fogadtam el a jegyeket. Előtte megittunk egy konyakot, a szünetben még egyet. Október volt, hűvös este, sietett volna haza, de mert nagyon kértem, a kedvemért bejött velem kedvenc étterembe vacsorázni. Megittunk egy-egy liter rizlinget.

— Te nem is veszed észre, hogy én egész este nem gyűjtök rá — szólt Elvira játékos szemrehányással, mikor már hívni akartam a fizetőpincért.

— No de miért?

— Azért, mert azt mondtad, hogy te azt nem szereted.

— De igazán bántana, ha úgy vennéd, hogy terrorizálni akarlak.

Este tizenegy elmúlt, de az étterem még mindig tele volt. Egy szál cigány és egy zongorista. Szomorú nóták. Milyen röhejes, és mégis mennyire kell ez.

— Dehogy terrorizálsz! Éppen arról van szó, hogy nem is éreztem szükségét annak, hogy rágyújtsak.

— Vigyázz, mert még beképzelem magam.

— Viccen kívül, nagyon jól éreztem magam veled.

Az utcán hűvös szél fújt, csörgött a platánok lombja, átfogtam a vállát. Csak éjfél után egyig maradhatott nálam. Egy darabig elkísértem, elbúcsúztam tőle, de nem mentem haza, volt egy balett-táncosnő ismerősöm, fölmentem, becsöngettem hozzá. Egyedül lakott a városházával szembeni toronyház negyedik emeletén, egyszobás lakásban. Már az ágyból riasztottam föl, s aztán mindjárt vissza is feküdtem vele. Reggel értem haza, s azon töprengtem, hogy fér egy éjszakába ennyi öröm, boldogság, ekkora feszültség.

Ez még sok éjszakán át tartott. Néha mesélt a gyerekeiről, a férjéről soha, a feleségem iránt sem érdeklődött. Néha úgy viselkedett,

mint egy kislány, máskor meg szomorú volt, s nem tudtam egyetlen mosolyt sem az arcára csalni.

— Csak attól félek, hogy szerelmes leszek még beléd — mondta egy este, mikor hazafelé kísértem.

— Még nem vagy? És még be is vallod? — adtam volna a sértődöttet.

— Ez nem az. Szeretlek, kívánlak, de...

— És miért félsz attól? Az csak szép.

Mélázott a hangja, határozatlan volt, de meggyőző:

— Nem tudod te... Az fájdalom... szenvedés is... milyen szörnyű tud lenni...

Hallgattam, arra gondoltam, azt kutattam magamban, voltam-e én már ilyen helyzetben.

— Rámunsz majd — folytatta —, elegend lesz belőlem... elmész tőlem... tudod már, hogy szokott ez lenni...

Nem tudtam, egyszerűen képtelen voltam neki azt mondani, hogy nem hagyom el soha. Ezt az icipici illúziót is sajnáltam tőle? Dinamika, iram, lángolás. Elégés. Már a balett-táncosnőre gondoltam. Csak úgy, rutinosan mondtam:

— Minek erre gondolni most?

Mesélt a nagy szerelmekről, amelyeket átélt már a házassága idején. Sok mindent nem értettem. De egyre kíváncsibb lettem rá. Úgy találtam, hogy sajátos külön világa van. Egyéni értékrendszere. Erre építette az életét, alapozta állásfoglalását. Egyforma következetességgel a politika, a házasság, a művészet kérdéseiben. S egyforma szigorral önmaga és mások tettei iránt.

Nem meséltem róla a barátaimnak, senkinek. Örültem, hogy az enyém a világa.

Az igazsághoz tartozik, hogy minden vonzalom akkor kezdődött, amikor megtudtam, hogy Elvira G. valahonnan a Dunántúlról származik, s az anyja még magyar volt. Tréfásan, de úgy, hogy nem baj, ha komolyan veszi is, javasoltam neki, hogy menjünk fel együtt Pestre.

— Jó — mosolyodott el —, a háború után még nem is voltam.

Később többször figyelmeztettem az ígéretére, de mindig talált kibúvót. Belenyugodtam: nem megy a dolog, mit csináljak. Akkor jött a hangverseny. S utána a vacsora.

— Nem is kérdeztem, hová valósi vagy te? — kérdezte, mikor az ő családfáját már végigelemeztük.

— Tiszacsóki — mondom, s alig egy pillanatra rá, elneveti magát. Megátalkodva nézem, mit nevet.

— Ott az a nagymalom, nem?

— Igen, igen, a Tisza-parton.

— Na, látod, annak a malomnak az én apám volt a németországi képviselője. Emlékszem rá, mikor megjött az új liszt, akkor egy zsákkal mindig felhoztak a lakásunkba, s azt fogyasztottuk.

Megállt. Mélázott. Emlékezett.

— Mintha tegnap lett volna, magam előtt látom a leplombált liszteszsákon a kék-piros kartonpapirost, a malom címkéjét.

Ámulva hallgattam, nem tudtam magamhoz térni. Micsoda játék a véletlennek! Gyermekekoromban mennyit játszottunk ott a nagymalom körül a Tisza-parton. S ő akkor, hány száz vagy ezer kilométerre tó-

lünk a malom címkéjét nézegette! Hogy aztán harminc és több évre rá találkozunk...

— Hát mégis van akkor isten... — mondtam, mert csak butaság juthatott az eszembe.

— Nem. Hullámok vannak. Lebegnek a világűrben, s végül találkoznak.

— Micsoda teória!

— Nem teória. Ez tudomány!

A hullámokból visszatértünk az étterem füstös valóságába.

— Látod — mondta, mintha önmagának tenne szemrehányást —, a szülővárosod felől érdeklődtem, s aztán megint én meséltem. De legalább tudod, milyen kuszált és homályos az őseim múltja. Vigyázz — rántotta fel figyelmeztetőn vékonyra borotvált szemöldökét —, veszélyes vagyok!

Aztán mégis kiváltotta az útlevelét. Megbeszéltük a pesti utat. Egy héttel előtte a férje hirtelen megbetegedett. Éjjel rohamokat kapott, mentők vitték a kórházba, feküdnie kellett, szednie az orvosságot. Már másnap délelőtt telefonált, ne haragudjak, estére nem jöhet, mégis csak tekintettel kell lennünk.

Este azért találkoztunk egy félórára az Opatija kávéházban. Tanakodtunk, mi legyen a pesti úttal. Férje helyzete, állapota nemhogy javulna, inkább rosszabbodik.

— Talán még sincs értelme így elmenni — mondta.

Nem adtam, úgy éreztem, nem is adhatok neki semmilyen tanácsot. Néhány pillanatnyi hallgatás után folytatta:

— Meg is sértődne biztosan. Pedig ő is itthagyna.

— Gondolod?

— Holt biztos, mert már meg is tette, csak akkor még kicsik voltak a gyerekek, és sokkal nehezebb volt, mint most. Persze, ő ezt már elfelejtette. Nos, én nem!

Sajnáltam. Bántott is a kegyetlensége. Ő is megsejthette, hogy kicsit eltúlozta. Enyhíteni próbált:

— De ne hidd, hogy bosszút akarok állni. Csak...

Látom, érzem, a jelét adja, hogy mindenestül az enyém. Ez többször nem tetszik. Olyankor elvesz. Megszűnik. Nekem meg éppen ő kell, az ő világa. Nem tudom megmagyarázni magamnak a ragaszkodását. Ő megkísérli néha. De nem meggyőző. Nem tudom elhinni neki. Megvan a családi élete, mindent megkapott, ami az elképzelések szerint a boldogsághoz kell. Miért bujkál akkor velem, mi szuksége van rá, hogy fellopakodjon hozzám, hogy a férje, a gyerekei, az emberek előtt kockára tegye azt a tisztességet és megbecsülést, ami körülveszi?... Mondom is: mit akarsz velem, hát nem látod, én olyan hitvány, olyan senki vagyok...

Elmeséltem neki a kételyeimet, az aggályaimat, a nagybátyám történetét, s a többi élményemet is a felszabadulás után. Először dermedten nézett rám. Alig tudott megszólalni:

— No, jó, de akkor... hát én akkor most már végleg nem értem, hogy jutottál te ide? Hány éve párttag vagy, igen felelős, s ha akarsz még politikai munkát végzel, hogy ne mondjam, a rendszer szolgálatában állsz, közben csupa olyan élményben volt részed, amelyek alapján hát... érted, mire gondolok?

— Hogyne — kapcsolódtam be a gondolatba.

— Akkor meg tudod magyarázni?

— Csak az egész életem lehet rá a magyarázat, csak ha azt, a teljes igazságot ismernéd, csak akkor érthetnéd meg — de éreztem, megint bántóan oktató a hangom, s abbahagytam a magyarázkodást.

Egyre többször éreztem tehernek az ágyban is. Kedves voltam vele, viszonzotam a játékait, de én nem kezdeményeztem soha. Utóbb már nem is hívtam, ő jött vagy jelentkezett, érdeklődött, hogy mikor vagyok szabad. Egyre közönyösebb magatartásom még inkább fokozta irántam való ragaszkodását. Akkor hétfőn is nálam volt, mikor kitört a háború. Tíz óráig az ágyban maradtunk, utána mentem be, mit sem sejtve, a hivatalomba, s ott már tartott a politikai gyűlés, hadonászó szónokok tüzes hangú beszédekben ítélték el a támadókat. Ki tudja, talán a harmadik, a legvégzetesebb világháború tört ki; tőlünk ezer kilométerre, hullottak a bombák dübörögtek a tankok, potyogtak le a repülőgépek, mi meg összebújva fekvüdtünk az ágyban, néhány órával később tudtuk meg, hogy fellángolt a világ, ha előbb meghalljuk, akkor előbb fel is kelünk, így most meglóptuk az időt. Mintha büntudatot éreztem volna.

Miután elváltunk, egy órára rá felhívott a hivatalomban. Neki is ez volt az első kérdése:

— Nos, mit szól hozzá? Amíg mi ott...

Mindig tudott játszani. Mindig volt ereje, kedve vidámnak lenni. Csak ne lett volna már olyan rozsdás a bőre. Az ő nyakán vettem először észre, hogy megrozsdásodik az idősebb asszonyok bőre, elveszti selymét, simaságát. Az izmaik is elvesztik rugalmasságukat. Félttem megsimogatni, mert ez visszataszító érzést váltott ki bennem. Mira éppen az ellentéte. Olyan egészségesen sima az arcbőre — se szemölcs, se pattanás, se egy ránc rajta —, mint az artatlan kis elemistáknak. Nem is lehet elképzelni, feltételezni róla, hogy gonosz is lehet. Amit az életéről tudok, abból úgy látszik, csak túrte, elszenvedte a gonoszságokat, de másnak nem okozott.

— Nahát akkor megyek — álltam fel —, úgy látom, hiába várom hogy kidobjon.

Fölnéz rám, mintha nem akarna fölállni:

— Maradjon. Hova megy ilyenkor? Hat óra sincs.

— Be kell vallanom, hiába jöttem. Kérdezni akartam valamit, s nem volt eröm hozzá.

— Nahát, nem is tudtam, hogy ilyen félelmetes vagyok.

Búcsúra nyújtottam a kezem. Úgy éreztem, hogy utoljára látom, hogy sosem jövök ide többé, hogy ma éjjel hallottam utoljára a Camus-lemezt.

Megmozdult az ölében pihenő keze, aztán mintha meggondolta volna. Mira továbbra is ülve maradt. A szemébe néztem, kicsit már fáradtak látszott.

— Meg sem kérdezte, miért jöttem.

— Vártam, hogy magától megmondja.

Valahol a városban tűz üthetett ki. Az ablak alatt vonító szirénákkal robogtak el a tűzoltókocsik.

— Nézze — ültem vissza előbbi helyemre, s egészen közel hajoltam hozzá —, maga valamikor, talán húsz évvel ezelőtt olyan közel

állt a Párthoz, hogy szinte azonosult vele, én meg akkor kimondhatatlanul távol voltam tőle. Azóta maga mintha állandóan távolodna, én meg fokozatosan közeledek. Mi ez? Vagy inkább a Párt távolodik tőlünk, illetve közeledek felénk?

Összehúzza a szemét, szokatlanul komoly lett:

— Ez az utóbbi...

— Gondoltam. De ez csak jó. Hát azért azok mégis szörnyű idők voltak. Nem?

Remegett a keze, a szája széle, mikor ezeket mondta:

— A minap itt volt az anyám, meg a barátnője, akivel együtt harcolt, arról beszélgettek, hogy mi mindent éltek át, s voltak dolgok, amelyekről már nem tudták biztosan, a fasiszta gyűjtőtáborokban történt-e velük, vagy most 48 után...

Nem akartam, hogy sírva fakadjon, s éreztem azt is, az én kérdéseimmel itt nincs mit keresni, őt sokkal súlyosabbak gyötrik.

Csöndben néztünk egymásra. Fájdalmat okoztam neki, emlékeztetem valamire, amit legjobb lenne elfelejteni. De ha most elmegyek, azt mondja majd, hogy szököm, hogy nem tetszik az, amit mondott.

Kinn az utcán derengeni kezdett a reggel, bennem is egy felismerés. Rögtön ki is akartam mondani, de meggondoltam, úgyis csak saját használatra alkalmas. Más, így Mira se menne vele semmire, önmagának talán jó lesz megjegyezni: egy városszéli parasztudvar perspektívájából kialakult bennem egy kép a világról, s mikor kikerültem a rothadó szárkúpok, düledező szalmakazlak, légyrajos istállók, tyúkszaros fészerek közül, akkor megdöbbenve kellett látnom, hogy az a világ nem olyan, amilyennek én az eddigi magaslatokról (ha tűz miatt félreverték a harangot, akkor a góré tetejére másztam föl, onnan lehetett legmesszebbre látni) megismerhettem; most összeomlik bennem egy hamis világ, de vigyáznom, óvakodnom kell minden elhamarkodott állásfoglalástól, elítéléstől, egyoldalúságtól, mert az már végzetesebb lehet, mint az első volt. Persze, nem lehet, hogy ne alkosson magának képet az ember a világról, s állást is kell foglalnia, de rengeteg munka, emberfeletti áldozat és erőfeszítés kellene hozzá.

Ez volt az, ami derengett, amiről úgy gondoltam, nem érdemes kimondani, s amiről — mint általában az ilyesmikről —, ha megtudom, akkor majd csak sok év után tudom meg, hogy volt-e értelme.

A szomszédból áthallatszott az ébresztőóra csörgése.

Egy göndör hajtincs a homlokára hullott. Szerettem volna visszahajlítani, aztán tenyerembe fogni a fejét, és sokáig, végtelen sokáig nézni a szemébe. Kimondhatatlanul jólesett volna.

De elérhetetlen távolságban állt tőlem. Mint a hőstettek is. Sosem éltem hősök között, s hitetlenkedve fogadtam a róluk szóló meséket, olvasmányokat. A háború idején a környezetemben élő emberek, noha nem látták a pusztítást, csak az újságban olvastak és a rádióban hallottak róla, egyre csak azt mondogatták, hogy „hát itt most nagyon sokan elpusztulunk, de akinek sikerül túlélni, az a háború után majd jól fog élni”, nosztalgiaival mondták ezt, mintha tudnák, hogy ők ezt már nem érik meg. Gyávaság ez, óvatosság, közömbösség, amit én is magamba szívtam, s amely döntően befolyásolta alkatom kialakulását? A bikaistállónál, az artézi kúttól nyugatra terült el az a ná-

das, sásos lapály, amelyben állítólag piócák is tanyáztak, sokszor jártam arra, útbá esett a földek felé, de a piócákról olyan rémtörténeteket meséltek — rátapad az ember lábszárára, s kiszívja a vérét, ha le akarják venni, csak még inkább csimpaszkodik —, hogy a lapály közelébe se mertem menni, pedig gyakran láttam, hogy a part alatti gyerekek mezitláb is bemennek a sás közé. Jobban hittem a felnőttek meséinek, mint a saját szememnek?

66

Mennyi ellentét, egymásnak ellentmondó felismerések, merő képzelések. A történelem, ahogy a középiskolában — a banalitásig, a hazugságig leegyszerűsítve — tanították, s aztán később, az újabb ismeretek, amelyeket sehogyszem lehetett összeegyeztetni azzal, amit a középiskolában tanultam. Néha kétségbeesve éreztem, hogy mintha csak szándékosan hülyéket neveltek volna belőlünk. Meg kellett tanulni valamit, ami nem volt igaz, vallani kellett, mert különben megbuktunk volna. Nem is tudtuk mi azt akkor, gyerekésszel megítélni, hogy mi igaz, mi nem, sok dolog azonban annyira ellenkezett a józan ésszel, hogy bennünk is bizonytalanságot ébresztett.

Lassan aztán sok minden kiderült.

Az embernek ki kell állni a szélre, állnia kell a szellemi Kosavák és Bórák vad áramlatait, ezek szétzavarják a tévhit felhőit.

Még negyedikes gimnazista koromban — akkor nyolc osztályos volt a gimi — bevezetnek egy SZKOJ sejtbe. Jelölt lettem vagy ilyesmi. Titokban jöttünk össze, egyik osztálytársam, Kis Laciék lakásán. Este felé gyülekeztünk, mikor már sötétedett, aztán egyenként mentünk el, nehogy feltűnő legyen. Csodálatosnak tűnt ez, sehogy sem értettem, mire jó a titkolózás. Laci szülei és a rokonság is kommunista. Járják a tanyákat, szedik össze a gabonát. Egyik asszonyról azt mesélték, hogy bajuszuknál fogva ráncigálta a parasztokat, meg hogy lepörkölte a bajuszukat. Később a börtönben fölakasztotta magát. Nem hallottam róla egyetlen sajnálkozó szót sem. Az eszme megszállotta volt? Meg volt róla győződve, hogy nemes és hasznos munkát fejt ki, küzd az osztályellenség ellen, s életét is kockára téve harcol azért, hogy a nehéz helyzetbe jutott országban a dolgozóknak meglegyen a mindennapi kenyere. Végeredményben talán erről volt szó. A legnemesebb eszmékről, de a történelemben nemegyszer előfordult, hogy ezek nevében szörnyűségeket visznek véghez.

Nem láttam soha ezt az asszonyt, csak hallottam róla, a feudalizmus korabeli legendák szólnak így a kegyetlen uralkodókról, s a népmese szerű befejezés sem hiányzik: a bűnös elnyerte méltó büntetését. Vajon így van-e? Asszony volt, micsoda ambíciói lehettek? Milyen ambíciói lehetnek egy asszonnak?

Elvira G. talán a másik véglet. Eljár fölötte az idő, megnőnek a gyerekei, s ha fekszem vele az ágyban — az idősebb nők mind így izzadnak? —, sokszor gondolkozom, nem defekt-e ez mégis, amit csinál. A férje már bajosan fekszik le vele, ha én lennék a férje, nyilván én sem tudnám ezt megtenni, a megszokás, az unalom megöl minden vonzódást, rajongást, minden érzelmet. De az asszony még szép, kí-

vánja a férfiakat, udvarolnak is neki, s akkor miért tagadná meg önmagától azt, ami jólesik, amiben élvez, amire szüksége van? Embertelen és értelmetlen is lenne az az erkölcs, amelyik ezt megtiltaná tőle. De nem tudtam nem gondolni a férjére, a magas rangú katonatisztre, aki, amíg felesége nálam van, talán éppen a leckét kérdezi ki a gyerekektől vagy elkeseredetten kártyázik a cimboráival, akik — mert most is veszít, s mert nyilván sejtenek is valamit — szokás szerint ugratják, hogy nem lehet, a szerelemben is szerencséje legyen meg a kártyában is; ezzel szembekerültem az előbbi okfejtéssel, s megint csak oda lyukadtam ki, hogy talán mégis az a természetes és normális, hogy ilyenkorra, mikorra a házastársak megunják egymást az ágyban, mikor megszűnnek egymás szeretője lenni, akkorra kialakul, kifejlődik, létrejön bennük valami új szükséglet — gyereknevelés, hivatás —, amelynek a kielégítése leköti, foglalkoztatja őket. Dehát ez csak egy általános feltevés, s az emberek konkrét cselekedeteikben, állásfoglalásaikban szerencsére nem sokat törődnek az ilyenekkel.

Két asszony, két ellentét. Igaz, Elvira G. is harcolt. Egy német asszony a partizánokhoz került, ő is kockára tette az életét, de most huszonvalahány év után, mikor felteszem neki a már szállóigévé vált kérdést, hogy miért harcoltunk, akkor egyből rávágja: „Ezért!”, s újra magához szorít. Nem lehetett nem érezni a kegyetlenséget ebben az egyetlen szóban. De ki a kegyetlen: az asszony, aki ezt mondja, vagy az idő, a körülmények, amelyek erre készítetik, kényszerítik?

A kérdés vonatkozhat a bajuszrángató asszonyra is.

Kis Laciéknál néhány összejövetelem öten a Komszomolról megjelent kis könyvet olvassuk. Utána beszélgetni kellene, kérdezni, hogy mit nem értettünk, de mintha minden világos lett volna, senki sem kérdez semmit. A negyedik összejövetelem után Lacitól, aki komolyságával egészen felnőttként hatott, konkrét feladatot kaptunk. Másnap reggel találkoznom kellene az adott helyen egyik társammal, aztán ketten megyünk egy darálós utcájába, ott fogunk sétálni, hogy ellenőrizzük, hány zsákot visznek be hozzá, vezeti-e a nyilvántartást vagy csal és spekulál. Másnap, szörnyű belső tusák után elindulok otthonról, de nem megyek el a kijelölt helyre. Nem teljesítettem a feladatot. Vállaltam, nem volt merszem visszautasítani, de aztán kihúztam magam a végzése alól.

Nem ez volt a döntő, de hogy így lett, hogy akkor nem lettem SKOJ-ista, abban közrejátszott egy előbbi élményem is. Alighanem az volt az első háború utáni önkéntes munka a városban, lenn a rétben, a Keresztesben ástuk fel a tavaszi vetés alá a kertet. Lelkiismeretesen dolgozom, kétszer annyit megcsinállok, mint mások, este rohammunkást avatnak és nem az én nevem olvassák fel, hanem Kis Laciét. Mindenki azt mondta, igazságtalanság történt. Protekció. Nem értettem, de erre is visszaemlékeztem, mikor nem mentem el a darálóst ellenőrizni.

A következő titkos összejövetelem azért megjelenek. Ülünk a szoba homályában, mindenki beszámol, elmondja, hogy végezte el a feladatát. Kellemetlenül érzem magamat, mit mondjak nekik, hogy magyarázzam meg az elmaradásomat. A félelmem nem volt alaptalan: felelősségre vonnak:

— Miért nem mentél?

— Miért ülsz akkor itt egyáltalán?

— Mit keresnek köztünk az ilyenek?

Föl akarok kelni. Legjobb lesz, ha elmegyek, hiszen a kérdésekre nem tudok válaszolni, nincs mit mondanom, nincs mivel védenem magam. De nincs merszem elmenni se. Egy villanyszerelő fia ül mellettem, ő válaszol helyettem:

— Biztosan csak azért, hogy dicsekedhessen velem, hogy SKOJ-ista.
— Kellemetlen hangja volt.

Megint meg akartam szólalni, hogy erre egyáltalán nem vagyok büszke, hogy nem én kéredzkedtem ide, hanem úgy hívtak, mégsem szóltam semmit, s aztán vége lett a tanévnek, a sejt nem ült össze többet, vagy csak engem nem hívtak.

Negyedik után Kis Laci műszaki középiskolába íratkozott. Akkor jött divatba ez az iskola, nagy agitálás folyt, hogy minél többen íratkozzunk oda, mi addig csak a gimnáziumról hallottunk, ez új dolog volt, s Laci mint haladó, kommunista szülők gyereke, oda íratkozott. Így megszakadt a sejt munkája, csak jóval a tanév kezdete után, decemberben szól egy vidékről jött nyurga, szőke fiú, aki már ismétli az ötödiket, hogy hallotta, hogy én már jelölt voltam, mivel most újra megszervezik az összejöveteleket, menjek el délután ötre a negyedik kerületi otthonba.

Vége volt az órának, s együtt mentünk ki a folyosóra, úgy mondta halkán, bizalmasan ezt, s vékony lányos ujjával végigsimított hátrafésült ritka haján.

Nem örültem a meghívásnak, kellemetlenül éreztem magam, s azt válaszoltam:

— Nézd, én inkább nem mennék.

Meglepődött, világoskék szeme zavartan pislogott, megálltunk, megvakarta a tarkóját, s felnőttekhez illő komolysággal kérdezte:

— Miért?

— Nem látom az értelmét — ma is emlékszem erre a rövid válaszra, bár nem tudom, honnan kaptam egyszerre ekkora natározottságot.

— Dehogynem — ellenkezett — mindjárt más a tanulás is, segítünk egymásnak, látod, nálam is... — itt meggondolta, nem fejezte be a mondatot, ismétlő volt, s megint hat-hét tantárgyból állt bukásra. Észrevette, hogy nem a legmeggyőzőbb példára hivatkozott. Távozóban röviden hozzátette:

— Na jó, gondolkozz még.

Allok a tanterem bejárata előtt, ámulva nézek utána. Ijesztően bamba lehet a tekintetem, s egy bánáti fiú — mindig a lányoknál elért sikereivel volt elkeveredve, később lemaradt néhány évet, többször is ismételt — nyilván hogy magamhoz térítsen, élémállva mellbevág, hogy hanyattvágódom a folyosón.

Délután elmentem az otthonba, de a szervezőtársam nem találtam. Fiúk, lányok sakkoztak, társasjátékot játszottak, egy ideig néztem őket, aztán hazamentem.

Nem engedtem, hogy lekísérjen. Az előszobában álltunk, néztem, mintha érezném, hogy utoljára látom rózsaszín steppelt pongyoláját; búcsúztam tőle, s nem tudtam elengedni a kezét, megint eszembe

jutott az újévi üdvözlőlapp, a jókívánások: sok sikert az osztály nélküli társadalom építésében...

Hány éve annak?

Akkor történt, mikor én nem hajtottam végre az első feladatomat.

S most itt állunk mind a ketten. Ebbe a bolondos, szeszélyes éjszakába mintha az elmúlt húsz év sűrűsödött volna. Egy nagy készülődés, az egész életünk, mind ez az éjszaka volt. Most elmegyek az elvtársak elé, nem bírom tovább magamban hordani, ki kell pakolnom az igazságot, lesz, ami lesz.

De mi történik, ha nem lesz merszem a teljes igazságot kimondani? Nem lesz erőm, bátorságom, s lehet, hogy nem is ismerem, lehet, hogy tévhitben élek. Talán mégis...

Az este, mikor a bárban a barátomra vártam, még kétségbe voltam esve, mi lesz, ha nem jön, most meg mikor itt vagyok, nem tudom, nem kellene-e várni még.

Talán nem készültem fel eléggé. Néha az ember úgy érzi, csak azért született, hogy egy forradalmi tettet elkövessen, s erre kell készülnie egész életében, ha úgy érzi, képes rá, akkor elvégzi, megpróbálja elvégezni és aztán meg is halhat. Minek élne tovább, az már úgyszólván csak élőködés lenne.

A lépcsőházban, lenn a kijáratnál, egy rendőr jegyzett valamit a noteszébe, jegyzőkönyvet vett fel. Vele szemben egy magából kikelt, felháborodott képű, idősebb asszony ismételtette:

— Az én lakásom, kérem, nem nyilvánosház!

— Én nem engedem meg, hogy itt kuplerájt csináljanak!

A rendőr mellett állt még két, szemelláthatóan kiskorú lány is, az egyik rövid baby-doll kombinéban, harisnya nélkül, vacogott a hidegtől, a félelemtől libabőrös, lilára fagyott a bőre. Mindjárt láttam, ez itt egy szociális eset, s már szakmai érdeklődésből is megálltam, hogy megtudjam, mi történt.

Az asszony, hosszú, rózsaszín hálóinge kilátszott a pongyolája alól, két fiúnak adta alberletbe szobáját, ezek egész éjjel ittak valahol a két kiskorú lánnyal, hajnalban hazajöttek velük, s a szobában, az asszony szerint, irtózatot patáliát csaptak, amit ő nem tűrtetett tovább, fölkelt, s az egyik lányt úgy ahogy volt, félmeztelenül kipenderítette az utcára; szerencsétlenségére éppen akkor ment ott el egy rendőr, s akarva, nem akarva be kellett avatkoznia. Az asszony most azért ijedt meg, mert az alberlőket nem jelentette be, s fél, hogy meg fogják büntetni.

Ha a tokás öregasszonyra néztem, nevethekem támadt, ha a lányokra, akkor a szüleikre kellett gondolnom, mit tudhatnak a gyerekeikről, sejtik-e, milyen helyzetbe kerültek, s mit szólnának ha most itt ebben a koszos lépcsőházban összetalálkoznának velük.

Lehajtott fejjel, reménytelenül, fáradtan — szárnyaszegett madár — léptem ki az utcára. A száguldó autóbuszok, csörömpölő villamosok tömve gördültek tova, az emberek siettek a munkahelyükre, mindig szerettem ilyen korán kelni, s kimenni az utcára, az egészség jóleső érzése fog el, mikor a munkára siető emberek közé kerülök. Lassan most is felszívódott bennem ez az iram, ennek a ritmusa. Sietni kezdtem, mintha múlhatatlanul sürgős és fontos dolgom lenne,

mintha valahol már türelmetlenül várnának, mintha valahol valakiknek nagy szüksége lenne rám.

Váratlanul újabb esély, eddig nem sejtett lehetőség reménye — kilátástalanul sötét égbolton átcikázó fűrgé villámlás — villant át az agyamon. Talán ez segíthetne rajtam, ez a kis papiros, vele igazolni tudnám, hogy ártatlan vagyok. Alighanem odatettem az alsó fiókomba, a levelek közé. Vagy a fölötte lévőbe, a fontosabb, megőrzésre szánt elemzések dossziéjába. Meggyorsítottam a lépteim.